

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми «ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНИХ НАВИЧОК
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ»

Виконала: здобувачка 2 курсу, РО1-М19 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Дранчук Христина Ярославівна
Керівник: Гудима Н.В., кандидат філологічних
наук, доцент, завідувач кафедри
теорії та методик початкової освіти
Рецензент: Гордійчук М.С., кандидат
педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
теорії та методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	9
1.1. Сутність понять „культура мови” і „культура мовлення”.....	9
1.2. Вивчення частин мови у початкових класах як передумова формування культуромовних навичок.....	24
1.3. Типологія мовленнєвих помилок учнів	37
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ УЗ КЛАСІ.....	49
2.1. Система роботи з формування культуромовних навичок учнів засобами частин мови.....	49
2.2. Організація і зміст експериментального дослідження.....	68
2.3. Перевірка ефективності експериментального дослідження...	90
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	102

ВСТУП

Актуальність проблеми. В умовах національного та соціально-культурного становлення державності та демократизації суспільства, відродження інтелектуального і духовного потенціалу громадян України, розширення сфер функціонування української мови як державної особливої ваги набуває культура мовлення – найважливіший засіб спілкування, виховання і всебічного розвитку особистості.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., окреслено перспективи подальшого удосконалення навчально-виховного процесу, а також наголошено на тому, що освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовної компетентності громадян, поваги до державної мови. Таким чином, особливої значущості набуває робота, спрямована на формування культури українського мовлення, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої школи, оскільки набуті в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві уміння стають підґрунтям комунікативної досконалості та нормативності мовлення.

Вивчення частин мови в початкових класах має на меті ознайомлення учнів з такими самостійними частинами мови, як іменник, прикметник, дієслово, числівник, особові займенники, прислівник, а також службовими словами [36]. Крім цього, формується усвідомлення того, що кожне слово є назвою предмета, ознаки чи дії і відповідає на певне питання [39]. Відбувається й засвоєння орфографічних правил, таких як правопис відмінкових закінчень іменників і прикметників, особових закінчень дієслів тощо [39], формуються культуромовні навички шляхом збагачення словника новими іменниками, прикметниками чи дієсловами [44], уточнюється зміст окремих слів, розвиваються уміння учнів добирати слова для передачі своїх думок [52].

Проблема формування культуромовних навичок та культури мовлення завжди була в центрі посиленої уваги вітчизняних лінгвістів і

методистів (Н. Бабич, І. Білодід, О. Біляєв, М. Жовтобрюх, А. Каніщенко, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Пилинський та ін.). Учені визначили питання мовної культури людини, теорії мовної норми, комунікативні якості культури мовлення, психологічний та психолінгвістичний аспекти мовленнєвих висловлювань, які досліджували Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, І. Синиця та ін.

Однак дослідники висвітлили питання удосконалення мовної культури тих, хто вже одержав шкільну освіту, тоді як систематична робота щодо формування й удосконалення мовленнєвої культури учнів загальноосвітньої школи, зокрема початкової, залишається актуальною і водночас недостатньо розробленою. Окремі аспекти формування культуромовних навичок школярів початкової ланки висвітлено у дослідженнях методичного характеру: становлення і розвиток орфоепічних норм мовлення молодших школярів (М. Микитин), прийоми вироблення в дітей навичок мовленнєвого етикету (Р. Миронюк), формування орфографічних норм української мови у молодших школярів (Р. Черновол-Ткаченко) тощо.

Система роботи щодо вивчення частин мови на основі діяльнісного і функціонального підходів знайшла своє висвітлення в працях О. Біляєва, М. Вашуленка, В. Мельничайка, О. Хорошковської, Г. Шелехової, Н. Гац, І. Гудзик та ін. Важливу роль у розв'язанні проблеми формування культуромовних навичок у процесі засвоєння частин мови відіграли дослідження в галузі психолінгвістики, зокрема теорія мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, О. Леонтєв) і теорія поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Тализіна та ін.).

Проте методичні дослідження свідчать, що проблемі формування культуромовних навичок у процесі вивчення частин мови у початкових

класах приділяється недостатньо уваги. Таким чином, актуальність означеної проблеми та недостатнє її вивчення й зумовили вибір теми дослідження.

Об'єкт дослідження – процес формування культуромовних навичок молодших школярів у початкових класах.

Предмет дослідження – технології використання частин мови у процесі формування культуромовних навичок молодших школярів.

Мета дипломної роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику використання частин мови у процесі формування культуромовних навичок учнів початкових класів засобами освітніх технологій.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) з'ясувати особливості вивчення частин мови у початкових класах як передумову формування культуромовних навичок дітей;
- 2) охарактеризувати методичні проблеми розвитку культуромовних навичок учнів 1–4 класів засобами частин мови;
- 3) обґрунтувати систему роботи з формування культуромовних навичок учнів засобами частин мови;
- 4) організувати і провести експериментальне дослідження, визначити його результативність.

Гіпотеза дослідження: якщо методично забезпечити реалізацію принципу наступності в процесі вивчення частин мови, то ефективність засвоєння цих граматичних понять буде більш ефективною.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення наукової інформації з проблеми дослідження; синтез, узагальнення і систематизація теоретичних та практичних даних; моделювання проблеми вивчення частин мови на уроках української мови під час виконання вправ; спостереження за навчально-виховним процесом; бесіди з вчителями, учнями. Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість кількісно та якісно проаналізувати експериментальні дані.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на базі Опорного закладу «Замулинецький ліцей» Коломийського району Івано-Франківської області. У ньому брали участь учні 3 класу (26 учня), в експериментальному і контрольному по 13 учнів.

Теоретичне значення дипломної роботи полягає у визначенні особливостей формування культуромовних навичок під час опрацювання частин мови у початкових класах; у впливі цього процесу на учнів – їхню культуру мовлення.

Практичне значення дослідження визначається виявленням ролі частин мови у процесі формування культуромовних навичок учнів, що сприятиме поглибленню української мови та вмілому використанні одержаних знань, умінь і навичок у власному мовленні в сучасних умовах.

Апробація роботи. Основні положення і результати представлено на 2-х міжнародних, 9-ти всеукраїнських і 1-й регіональній конференціях:

- міжнародній науково-практичній інтернет-конференції “Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи“ із доповіддю “Формування культуромовної компетентності молодших школярів у Новій українській школі” (24 квітня 2020 року, м. Умань);

- VI міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти” із доповіддю “Наступність у формуванні культуромовних навичок дошкільників і молодших школярів” (16-17 квітня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський);

- II всеукраїнській науково-практичній конференції “Технології виховання і розвитку дітей в умовах сучасного закладу дошкільної освіти” із доповіддю “Наступність у формуванні культуромовних навичок старшого дошкільника і молодшого школяра” (29 вересня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський);

- всеукраїнській онлайн-конференції “Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи” із доповіддю “Розвиток мовленнєвого

етикету молодших школярів в умовах Нової української школи” (15-16 жовтня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський);

- IV всеукраїнській науково-практичній конференції “Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії” із доповіддю “Здатність учителя початкової школи до формування культуромовних навичок молодших школярів засобами сучасних технологій навчання” (28-29 жовтня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський);

- всеукраїнській інтернет-конференції „Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи“ із доповіддю “Інтерактивні технології як засіб формування культуромовної компетентності молодших школярів” (24-25 жовтня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський);

- науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців та студентів „Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи“ із доповіддю “Теоретичні засади процесу формування культуромовних навичок молодших школярів на основі аналізу наукової літератури” (2019 рік, м. Івано-Франківськ, м. Бердянськ, м. Вінниця, м. Кам'янець-Подільський, м. Київ, м. Кропивницький, м. Мукачево, м. Полтава, м. Умань, м. Херсон);

- IV всеукраїнській науково-практичній конференції “Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання” із доповіддю “Формування культуромовних навичок молодших школярів засобами частин мови” (18-19 березня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський);

- всеукраїнській науково-практичній конференції “Інновації в освітньому процесі: методологія, тенденції, технології” із доповіддю “Розвиток культури мовлення молодших школярів в умовах Нової української школи” (22 травня 2020 року, м. Ізмаїл);

- III всеукраїнській науково-практичній конференції “Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості” із доповіддю

“Особливості навчання морфології в початковій школі: теоретичний аспект” (15-16 лютого 2020 року, м. Кам'янець-Подільський);

- студентській науково-практичній інтернет-конференції „Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи“ із доповіддю “Компетентнісний підхід у розвитку мовленнєвого етикету молодших школярів” (22-23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ, м. Бердянськ, м. Вінниця, м. Кам'янець-Подільський, м. Київ, м. Кропивницький, м. Мукачєво, м. Полтава, м. Умань, м. Херсон);

- науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2019-2020 навчальному році із доповіддю “Технології формування культуромовних навичок молодших школярів під час вивчення частин мови” (23-24 вересня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський).

Опубліковано статтю “Технології формування культуромовних навичок молодших школярів під час вивчення частин мови” у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Випуск 16, 2020 рік).

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти (2019-2020 н.р. та 2020-2021 н.р.) Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 54 позиції, додатків. Повний обсяг дипломної роботи 107 сторінок.

ВИСНОВКИ

Формування культуромовних навичок молодших школярів є однією з нагальних проблем початкової освіти. Сучасні мовознавці розглядають культуру мовлення у кількох аспектах – теоретичному, практичному й етичному. Культура мовлення в теоретичному аспекті – галузь філологічної науки, яка досліджує мовленнєве життя суспільства та встановлює норми користування мовою як основним засобом спілкування людей. У практичному розрізі дане поняття розглядається як якість мови, що реалізується в процесі мовлення і виявляється в дотриманні мовцем нормативності мови. Етичний аспект культури мовлення витлумачують як мовний етикет, який втілюється в типових мовленнєвих формулах.

У теорії формування культуромовних навичок учнів основне місце відведено проблемі нормування мови. Норма літературної мови є реальним, історично зумовленим і порівняно стабільним мовним фактом, що відповідає системі мови і становить найкращий для даного випадку варіант. Мовній нормі властиві стабільність та варіативність. За ступенем стійкості норми неоднакові на різних рівнях мовної структури. Варіативність норми пов'язана з існуванням у мові кількох однозначних або синонімічних елементів. Вона дає змогу кожному мовцеві добирати саме ті засоби, за допомогою яких можна найкраще висловити свої думки і почуття.

У початковій школі діти ознайомлюються з усіма основними частинами мови. Вивчення частин мови в початкових класах має на меті ознайомлення учнів з такими самостійними частинами мови, як іменник, прикметник, дієслово, числівник, займенник, прислівник і прийменник; усвідомлення того, що кожне слово є назвою предмета, ознаки чи дії і відповідає на певне питання; засвоєння форм словозміни, передбачених програмою частин мови; засвоєння орфографічних правил; розвиток усного і писемного мовлення та культуромовних навичок учнів шляхом

збагачення їх словника новими іменниками, прикметниками чи дієсловами, уточнення змісту окремих слів.

Теоретичні положення культури мовлення визначають процес формування культуромовних навичок учнів засобами частин мови. Важливою ланкою в удосконаленні культуромовних навичок молодших школярів є визначення помилок. Розуміння природи допущених морфологічних помилок, причин їх виникнення в усному і писемному мовленні, врахування і подальше виправлення допоможе вчителю ефективно організувати процес формування культуромовних навичок учнів. Процес переходу учнів на користування літературним мовленням досить складний і проходить низку умовних етапів: виявлення неправильності і неприйнятності побутового мовлення з точки зору вимог школи; поступове осмислення особливостей нових фактів; нагромадження в досвіді учнів нових фактів літературної мови; період повного засвоєння морфологічних знань і вмінь.

Для формування культуромовних навичок учнів необхідно забезпечити низку умов. Першою з них є систематичність у роботі над подоланням мовно-мовленнєвих недоліків, володіння методикою формування літературного мовлення. Другою умовою є тактовність і терпіння, які має проявляти вчитель.

Отримані результати підтвердили гіпотезу, що використання запропонованої системи завдань на основі врахування потенційних можливостей дітей позитивно вплинули на формування культуромовних навичок учнів. Дані експериментального дослідження дають змогу стверджувати, що у процесі використання розробленої системи роботи в учнів експериментального класу порівняно з контрольним значно підвищився рівень розвитку культуромовних навичок учнів, що дозволяє говорити про ефективність експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський Б. Педагогічні аспекти сучасної початкової школи. *Початкова школа*. 2017. №4. С. 3-4.
2. Бадер В. Класифікація помилок у мовленні молодших школярів. *Рідна школа*. 1999. №9. С. 53–55.
3. Бадер В. І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Педагогіка і психологія*. 1998. №4. С. 31–36.
4. Барановська Л. В. До теоретичних засад формування культури мовлення. *Педагогіка і психологія*. 2007. №3. С. 33–37.
5. Безпояско О.К. та ін. Граматика української мови: Морфологія : Підручник. Київ : Либідь, 1993. 344 с.
6. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
7. Біденко В. Творча робота школярів на уроках мови. *Початкова школа*. 1997. № 7. С. 48–51.
8. Брусило Н. Вивчення прикметника як частини мови: методика уроку української мови у 2 класі. *Початкова школа*. 2005. №3. С. 9–10.
9. Вашуленко М. Навчання української мови в 3 класі. *Початкова школа*. 2003. №1. С. 42–46.
10. Вашуленко М.С., Васильківська Н.А., Дубовик С.Г. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020.
11. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
12. Вікова та педагогічна психологія : Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
13. Вінник Т. Культурологічна підготовленість майбутніх учителів початкової школи. *Початкова школа*. 2017. №4. С. 9-10.

- 14.Вовк А. Узагальнений урок з теми „Прикметник”. *Початкова школа*. 1997. №4. С. 31–34.
- 15.Грищенко А. Частини мови у структурі словосполучення і речення. *Українська мова і література в школі*. 2008. №7. С. 39–45.
- 16.Гудима Н. Інформаційні технології навчання в початкових класах у процесі вивчення граматичних категорій іменника. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Вип. 19 (2-2015). Кам'янець-Подільський, 2015. С. 130-137.
- 17.Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ ст.). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.
- 18.Державний стандарт початкової освіти. *Учитель початкової школи*. 2018. №4. С. 40-42.
- 19.Дика Н. Поняття культури мовлення учнів. *Дивослово*. 2006. №2. С. 50-51.
- 20.Дорошенко С.І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків : ОВС, 2002. 144 с.
- 21.Дранчук Х. Технології формування культуромовних навичок молодших школярів під час вивчення частин мови. Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Київ : Міленіум, 2020. Вип. 16. С.106-109.
- 22.Дубовик С. Культура професійного монологічного мовлення сучасного вчителя початкової школи. *Початкова школа*. 2020. №5-6. С. 1-4.
- 23.Дубовик С.Г. Прийоми розрізнення відмінків іменника. *Початкова школа*. 2000. №7. С. 6–10.
- 24.Дубовик С. Фонетичні аспекти культури мовленнєвого спілкування молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. №6.

- 25.Захарійчук Мар'яна. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ : Грамота, 2020.
- 26.Казнадзей К. Частини мови: Методичні рекомендації. *Початкова школа*. 2003. №11. С. 66–74.
- 27.Кацюк Л.В. Розвиток культуромовних умінь. *Початкова школа*. 2003. №2. С. 25–29.
- 28.Концепція Нової української школи. Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- 29.Костишин Н. Частини мови: загальне значення, морфологічні ознаки. *Українська мова та література*. 2005. №36. С. 17–18.
- 30.Кочерга О. Чутливість психофізіологічних систем та їх вплив на навчання учнів. *Початкова школа*. 2017. №3. С. 1-4.
- 31.Лазаренко Н. Збагачення словника молодших школярів прикметниками. *Початкова школа*. 1999. №1. С. 14–17.
- 32.Лобчук О. Формування мовленнєвого етикету у молодших школярів. *Початкова школа*. 2017. №7. С. 12-15.
- 33.Малькевич Г. Уроки культури читання. *Початкова школа*. 2006. №2. С. 17–18.
- 34.Мартіна О.В. Культура мови. Культура мовлення : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2019. 124 с.
- 35.Мацько Л.І. Культура мови і мовлення. *Початкова школа*. 2009. №5. С. 33–34.
- 36.Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2011. 364 с.

37. Михайлова Л.В. Урок з української мови та розвитку мовлення в 3 класі. *Початкове навчання та виховання*. 2005. №6. С. 2–3.
38. Мовчун Л. Норма і відхилення: мовні помилки-штампи. *Початкова школа*. 2007. №1. С. 27–29.
39. Наумчук М.М., Гузар О.В. Методика та технологія уроків рідної мови в початковій школі. Тернопіль : Підручники & посібники, 1999. 244 с.
40. Пономарьова К.І., Гайова Л.А. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ : УОВЦ «Оріон», 2020.
41. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр. 1997. 255 с.
42. Симоненко Т. Виховувати мовну культуру з дитинства. *Початкова школа*. 2000. №8. С. 44–45.
43. Слободян О.М. Частини мови. Цикл уроків за темами початкового етапу вивчення. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2004. №9. С. 5–8.
44. Собко В.О. Збагачення словникового запасу учнів прикметниками. *Початкова школа*. 2005. №9. С. 41–46.
45. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. Вибрані педагогічні твори: В 5 т. К., 1976. Т.2. С. 419–656.
46. Сучасна українська мова / За ред О.Д. Пономарьова. – 2-е видання, перероблене. Київ : Либідь, 2001. С. 134–149.
47. Турко О. Лінгводидактичний аспект культури мовлення майбутніх учителів початкової школи : колективна монографія. Київ : Міленіум, 2020. С. 140-148.
48. Українська мова з методикою навчання в початкових класах: Інтегро-ваний курс: Підручник / За ред А.Каніщенко. Київ : Промінь, 2003. 232с.

49. Федорчук В.В. Педагогічні технології в початковій школі: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець П.П. Золейко Д.Г., 2014. 268 с.
50. Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 1997. №8. С. 14–16.
51. Чепіль М.М., Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.
52. Чорний Є.Д. Культура мови вчителя. *Початкова школа*. 2006. №10. С. 53–56.
53. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Навчальний посібник. Київ : Література, 2000. 688 с.
54. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.